

Liturgia online – <http://www.liturgia.hu>

Szerző Káposztássy Béla

Cím A liturgia teremtményi dimenziói és a lélek egészsége

Megjelenés Embertárs II. évfolyam I. szám 2004. március

Tárgyszavak mentálhigiéné, szakrális tér, idő megszentelése, zsidó-keresztény időfelfogás, ünnepek, átmeneti rítus, test, testnyelvek, természetes anyagok

Káposztássy Béla

A liturgia teremtményi dimenziói és a lélek egészsége

A liturgia térben és időben végbemenő, érzékeinkkel felfogható történés, s mint ilyen, része annak a világnak, amely a keresztények hite szerint Istentől származik.¹ Meghatározott, megkülönböztethető helyekhez és időkhöz kötött, amelyeken és amelyekben alakot ölt. Alakja tárgyyszerű és érzéki jellegű: látható, hallható, ízlelhető, szagolható, érinthető, és mozdulatokon, gesztusokon keresztül is kapcsolódhatunk hozzá. Az ünneplés egyfelől hagyományos rítusokat követ, másfelől viszont mindig új, egyedi esemény: minden liturgia különbözik az összes többitől.

Az alábbiakban a teremtett világban, teremtmények által ünnepeelt liturgia néhány, a lelki egészséget támogató dimenzióját szeretnénk bemutatni. A szerző mint katolikus pap elsősorban természetesen saját egyháza istentiszteletét vizsgálja, ugyanakkor fontos megjegyeznünk, hogy a tanulmány legtöbb megállapítása általános érvényű.

A tér

Amikor térről beszélünk, meg kell különböztetnünk az absztrakt, matematikailag és fizikailag leírható teret az ember által megélt, betöltött tértől. A térélmény sohasem

---

¹ Vö. Bieritz, K-H.: Anthropologische Grundlegung. *Handbuch der Liturgik*. 1995, Evangelische Verlagsanstalt Vandenhoeck & Ruprecht, 98–103.

értéksemleges, hanem a térben mozgó emberek különböző magatartás- és észlelési módjai alakítják.²

A vallástörténet leírja, hogy bizonyos helyek jellege, kisugárzása sajátos segítséget nyújt a vallásos élmény befogadásához. A magaslatok tágassága például gyakran elősegíti a lélek „belső terének” kitágulását is, nem véletlen, hogy „a hegy” mindig is „az istenivel” való kapcsolattartás kitüntetett helye volt.

A liturgia, még ha Isten „lélekben és igazságban való” (Jn 4,24) imádása akar is lenni, a térben létezik. Szüksége van lehatárolt, körülkerített helyre, melyen az emberek összegyűlhetnek az ünneplésre. A körülhatárolt terek létrehozása az ember ősi alaptevékenységeinek egyike. A gyakran kaotikus és fenyegető külvilággal szemben az ember megnyugtató, állandóságot, védettséget és stabilitást nyújtó saját világot hoz létre. A szakrális terekben ez a védettségélmény kitágul az élet transzcendens dimenziói felé.³

Az archaikus felfogás szerint a szent hely a Numinózum jele, lakó-, illetve tartózkodási helye, tehát az emberi megértést végtelenül felülmúló Érzékfeletttel való találkozás színtere. Számára lefoglalt tér,⁴ ahol újra és újra megtapasztalható az isteni erő és hatalom megnyilvánulása.⁵

A „toronyirányt” megjelölés a régi idők falujában mindig a tájékozódás biztos alapját jelentette. Az ég és a föld között hidat képező templomépület tornya egyszerre jelezte a keresztény hit egzisztenciálisan iránymutató valóságát, valamint a közösség által épített település tájékozódási alfapontját. Modern templomaink profán környezetükben barátságosan elhelyezkedő épületegyüttesekként a korábbi

---

² Vö. még Schützeichel, H.: *Die Feier des Gottesdienstes*. Düsseldorf, 1996, Patmos Verlag, 179–187.

³ Hosszú időn keresztül a szentélyek, szent területek, templomok menedékként is szolgáltak, ahol senkinek sem eshetett bántódása.

⁴ Jöllehet Pál apostol kritikája jelzi, hogy a keresztény felfogás nem azonosul az ősi nézettel: „*A Magasságbeli nem lakik emberi munkával emelt épületekben*” (ApCsel 7,48), a keresztény vallási életben is – hol erősebben, hol rejtettebben – tovább él az ősi elképzelés. Vö. Emminghaus, J. H.: *Anthropologische und religionswissenschaftliche Gegebenheiten*. In: Meyer H. B.–auf der Maur H.–Fischer B.–Häußling A. A.–Kleinheyer B. (Hrsg.): *Gottesdienst der Kirche Handbuch der Liturgiewissenschaft, Teil 3: Gestalt des Gottesdienstes* (2. durchges. u. erg. Aufl.), Regensburg, 1990, Verlag Friedrich Pustet, 354–355.

⁵ Van der Leeuw, G.: *A vallás fenomenológiája*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó, 343. (342–351.)

monumentalitás, felhívó jelszerep helyett gyakran inkább egy világ életéért tevékeny közösség szolgáló szerepére utalnak.

A szent hely az oda betérőt érzelmileg képes közelebb vinni a Szenthez, és a tapasztalat szerint nem csak a magukat vallásosnak mondó emberekre van hatással. A szakrális terek kulturálisan meghatározott művészi kialakítása elősegíti, elmélyíti a vallásos élményt.

A szakrális tér az emberi lélek vallásos alapösszetevőit aktualizálja: felkelti a hétköznapitól eloldott emelkedettség, az elfogadottság és elrejtettség élményét, a vigasztalás és az öröm érzését. Az ilyen tapasztalatok pszichológiai szempontból felerősítik a vallásos érzelmeket és imaginációt, az értelemkeresés folyamatát és az ember önnön létébe való beletekintésének képességét.⁶ „Amikor átlépjük a templomküszöböt, világpolgárokból valami kimondhatatlan és szentséges akarat céljává minősülünk át.”⁷

Elsősorban városokban megoldható, hogy nagy forgalmú helyeken napközben nyitva tartsanak egy-egy templomot, ami igazi oázist jelenthet a rohanás, zaj és elidegenedés sivatagában.⁸ A nagyobb nemzetközi pályaudvarokon és repülőtereken sokhelyütt található az elcsendesedést, elmélyülést szolgáló kápolna, meditációs helyiség. Az útonlét élménye, az otthon biztonságának átmeneti hiánya amúgy is felerősíti a lélekben az értelemkeresés igényét. A jelentősebb forgalmú helyközi vonat- és buszpályaudvarokat épp ezen okok miatt nem volna szabad kápolna és lelkigondozói segítséget nyújtó lehetőség nélkül hagynunk. Egy ilyen lelkigondozói szolgálat vélhetően olyanok számára is elérhetővé tehetné a kereszténység lelki stabilitást támogató értékeit, akiket a gyülekezeti hitélet hagyományos struktúrái nem érnek el.

---

⁶ Vö. Emminghaus, J. H.: Anthropologische und religionswissenschaftliche Gegebenheiten. In: *Gottesdienst der Kirche, Handbuch 3.* 1990, 355; Van der Leeuw, G. i. m., 350.: „Ott vannak az erős gyökerek helyei, ahol az erőd lakik.” A kegyelemmel ellátott hely, a búcsújáróhely második otthon, mert annak erejéből erő fakad számomra is.

⁷ Wikström, O.: *A kifürkészhetetlen ember. Létkérdések, pszichoterápia és lelkipásztorlás.* Budapest, 2000, Animula, 244.

⁸ A bécsi Stephansdomban néhány éve bevezették, hogy a turisták elől az esti órákban már elzárt bazilikát imádkozásra, csendes elmélyedésre, gyónásra, lelki beszélgetésre nyitva tartják. Folyamatosan rengeteg ember tér be hosszabb-rövidebb időre egy kis „lélegzetvételre“.

Az idő

Az embernek élményhorizontján alapvetően kétfajta tapasztalata van az idő múlásáról. Az egyikben ez úgy jelenik meg, mint *örök körforgás*, amelynek során ritmikusan visszatérve ismétlődnek⁹ korábban hasonlóképp átélt tapasztalatok. A másik a *lineáris* időtapasztalatunk: az idő olyan, mint valami tovahömpölygő folyó, mely az örök változás és fejlődés tapasztalatát közvetíti.¹⁰

Az ember ciklikus és lineáris időélménye

Az aktivitás–pihenés, az ébrenlét–alvás, az éhség–jóllakottság, az élet–halál ellentéteinek váltakozó megtapasztalása, tehát az organikus élet mozgásai és funkcióinak ritmikus váltakozásai; a belső (endogén) ritmusok (szívverés, ki- és belégzés, éhség–teltség), valamint a külső (exogén) ritmusok (a csillagok járása, az évszakok körforgása, nap–éj körforgás) mind az *örök körforgás időélményét* erősítik.

E tapasztalatokat az emberi kultúra gyakran isteni magasságokba emelve szemlélte, és a vallásos emberek nemcsak a természeti folyamatoknak, de az azt létrehozó isteni erőnek is alávetik magukat, és ünnepeiket e folyamatok ritmusában rendezik el. Az emberi tevékenységeknek és életfolyamatoknak is megvan a maguk megnyugvást adó kiszámíthatósága és ismétlődése.

A emberi személyek, a történések egyedisége és megismételhetetlensége ugyanakkor egyfajta *lineáris időtapasztalatot* sugall. Az ember végiggondolja maga mögött hagyott éveit, és a lehetőségeket mérlegelve előretekint. A feltartóztathatatlanul előrehaladó idő sokszor nyomasztó tapasztalat, az események visszahozhatatlanok, menthetetlenül a múltéi lesznek. Az elszálló pillanat félelemmel tölthet el, ami sokakat egyfajta ki nem mondott pesszimista életfilozófiára, a pillanat kínálta öröm

---

⁹ A filozófus *Parmenidész* szerint a világ egy örök körforgásban fellángoló és ellobbanó tűz. Vö. Schützeichel, H.: i. m., 129–135.

görcsös keresésére sarkall. Másrészt – főleg nehezebb életszakaszokban – megnyugtató lehet a folytonosan előrehaladó időfolyam biztonságos hömpölygése.¹¹

2. Az ember szubjektív időélménye

Az ember más és más élethelyzetekben különbözőképpen éli meg az idő múlását. Saját életútja egyfelől a születéstől a halálig individuális út, utólag megváltoztathatatlan, egyszeri, összetéveszthetetlen élettörténet. Ugyanakkor kimondatlanul is tud arról, hogy élete egyrészt a kozmosz ritmusaiba, másrészt saját biológiai ritmusába ágyazódik.

Miközben az idő *objektíven* szemlélve állandó egységek egymásra következő, mérhető folyama, *szubjektíven* tekintve ugyanez nem mondható el. Általános tapasztalatunk, hogy az unalom, a fájdalom, a nehézség ideje ólomlábakon vánszorog, az öröm, a felszabadultság órái viszont pillanatok alatt röppennek tova. Szerencsénkre a szintén szubjektív *emlékezésben* megfordul az arány: pozitív élményeink betöltenek, megerősítenek minket, a rosszat viszont hamar elfelejtjük. Éppen ezért lényeges momentum a lelki egészség szempontjából, hogy a liturgikus ünneplésekben nagy szerepe van az évfordulók megtartásának és az emlékező jellegű felidőzésnek.

Az ember személyes emlékezete ünnepekre, eseményekre, találkozásokra irányul, s a liturgia ezt a személyes élettörténetet illeszti be Isten nagy tetteit felemlegető és a jövőre irányuló ünneplésébe. A jól végzett liturgiában a személyes és a közösségi üdvtörténet újra és újra megtörténő találkozása nem válik unalmassá, egyformává, hiszen a keresztény emlékező istentiszteletek szimbolikájának, rítusainak és igehirdetésének feladata pontosan az, hogy aktualizáljon, tehát kapcsolatot teremtsen a felidézett, megünnepelt történés és az istentiszteleten részt vevők személyes élete között.

---

¹⁰ Herakleitosz ismert mondása ezt így fogalmazza meg : „Kétszer nem léphetsz ugyanabba a folyóba.”

Lelkünk, személyiségünk fejlődése általában lassan történik, az érlelődéshez szükségünk van az időre. A rendszeres imádság és liturgia az ünneplés strukturált időkeretébe állítja és az isteni világgal kapcsolja össze ezt az érlelődési folyamatot.

3. A zsidó–keresztény időfelfogás sajátossága

Az alábbiakban a zsidó–keresztény teológia gondolataiból ismertetünk néhányat, amely meglátásunk szerint a lelki egészség szempontjából jelentős lehet. Az istentiszteleti élmény fontos pszichológiai funkciója, hogy képes átfogó értelmet nyújtani egzisztenciális kérdésekhez (*kognitív funkció*), és alapvető biztonságot kínál a Másikkal való találkozás élményén keresztül, aki láthatatlanul végigkíséri az embert életútján (*érzelmi funkció*).¹²

Az itt ismertetett gondolatok meghatározó tartalmi liturgikus ünnepléseinknek. A nemcsak az elmét megszólító, hanem komplex élményt nyújtó istentiszteleti ünneplések emiatt mélyen átíthatnak minket e lelki fejlődést elősegítő, támogató hittartalmakkal.

A zsidóság kezdetben az Isten teremtette kozmikus ritmusokra építve alakította időfelfogását. A *szabbath* a megszentelt nyugalom ideje, melynek szilárd kereteit az isteni akarat jelölte ki és tartja fenn. A jubileumi év és a szombat-év¹³ a vagyon túlzott koncentrációját akadályozták meg, az emberek és a föld erejének újjáteremtéséhez adtak isteni tekintélyű szabályrendet.

A zsidó–keresztény történelemszemlélet különlegessége a *jövőre irányuló időszemlélet* kialakulása: az emberi történelem üdvösségtörténet. Eszerint a történetfolyam isteni

---

¹¹ Gondoljunk a katonaságnál gyakorta hallható sürgető „szlogenre“: „Csak az idő meg ne álljon”, és arra a ritualizált időszámlálásra, amelyet a leszerelés előtti centivágás jelent.

¹² Vö. Wikström, O. i. m., 244.

¹³ „Jubileumi év”: A papi törvénykezés intézkedése, mely szerint a földet minden ötvenedik évben paragon kellett hagyni, és a földet, a telket, amelyet időközben eladtak, vissza kellett adni eredeti tulajdonosának. Minden hetedik évet „szombatévnek” neveztek, melyben a rabszolgákat fel kellett szabadítani, és ellátmánnyal kellett őket elbocsátani. Paragon hagyták a szántóföldet, az olajfást és a szőlőt, és ennek az évnek a termése a szegényeké lett. A saját népből való ember adósságának elengedése is kötelező volt. A szombatév a pihenés idejét jelentette, embernek, állatnak egyaránt. Vö. Haag, Herbert (szerk.): *Bibliai lexikon*. Budapest, 1989, Szent István Társulat, 1742.

meglepetésekkel van teli, és nem egyszerűen az emberi közösség (magányos) küzdelmeinek színtere, hanem Isten – az övéért végbevitt egyszeri és megismételhetetlen – tetteinek tanúsága is egyben.

A zsidó–keresztény rituális gondolkodás jellemzője az *egyidejűség gondolata*: Isten múltban végbevitt tettei a megjelenítő emlékezés által jelenvalók és ma is hatékonyak, és egyben a jövőbeli beteljesedés előjelei. A zsidó–keresztény felfogás szerint Isten tettei mindig jelen idejűek.

Az Újszövetség szemléletmódjára jellemző a *kétfajta időminőség*, a *krónosz* és a *kairosz* megkülönböztetése.

Krónosz a közismert mítosz szerint felfalja gyermekeit, a régi görögök ezzel a kifejezéssel jelezték a mennyiségileg mérhető, múltó időt. A *kairosz* ezzel szemben a megfelelő pillanat minőségi kategóriája, „az idők teljessége”, annak megállapítása, hogy most van itt az idő Isten uralmának elérkeztére. A keresztény szemlélet fontos eleme a *már és még nem* eszkatologikus (a beteljesedést hozó végső időkre utaló) feszültségének kettőssége. Eszerint a világban már elkezdődött, de a maga teljességében még nem teljesedett ki Isten étellel betöltő uralma.

Az időfolyam nem parttalanul árad a semmiből a semmibe, hanem Jézus Krisztus két eljövetele bekeretezi és értelmezi azt, elhelyezi az egészben.¹⁴ „A hívő abban a tudatban élhet, hogy életét Isten öleli körül (in Gott geborgen), és többé már nem rémíti az az abszolút dilemma, miszerint egészen konkrétan győznie kellene, különben elbukik a küzdelemben. Emiatt az akaratiságtól, a feszültségtől megszabadul, a harc, az erőlködés és az abszolút veszteségtől való félelem eltűnik. Ily módon a hit megnyugtatóan hat..., ami bensőleg nyugodttá, szabaddá és oldottá teszi őt.”¹⁵

Ennek átélése élete megpróbáltatásai közepette nyugalommal és biztonságérzettel töltheti el a hívőt, hiszen e felismerés eleven tudata relativizálja a lelket próbáló

---

¹⁴ A keresztény kultúra Jézus Krisztus megtestesülésének (első eljövetelének) dátumát tette az időszámítás középpontjává. A második eljövetel idejét nem ismerjük, de Isten erejéből ez az egész világtörténetet kiteljesíti majd.

helyzetek fájdalmát, terhét, és növeli a megküzdéshez szükséges erőt. Ezzel egyidejűleg egy sajátos, aktív, izgalommal és cselekvéssel teli várakozás lelki állapotát teremti meg: hiszen ha Isten uralmának beteljesedése (Krisztus második eljövetele) minden perccel közelebb van hozzánk, akkor érdemes az igaz élet tetteivel sietnünk elé.

A földi létét időbeliségben megélő ember a misztikusnak nevezett élmények ajándékában, vagy akár egy-egy lélekemelő liturgikus élmény során megérezheti, amint az örökkévalóság újra meg újra átsüt az idő fátylán, betekintést engedve a múlt időtől többé nem fenyegetett boldogság teljességének állapotába.

4. A nyugati kultúra mai időérzékelése

A mai ember időérzékelésében a lineáris időfolyam elképzelése tekinthető általánosabbnak, de talán nem is annyira egy valahonnan valahová tartó folyamat, mint inkább egy rohanó tempójú, egymásra következő, jelen idejű eseményhalmaz láncolata értelmében.

A biológiai, kozmikus és vallásos ritmusok biztonságot és értelmet adó vonatkoztatási rendszere ma széles körben háttérbe szorult, a hitvilág értelmezési kereteinek elhomályosodásával a ma embere gyakran egyedül viseli az idő sikerült vagy éppen sikertelen eltöltésének felelősségét.

Napjaink nyugati kultúrájában az absztrakt, egzakt időegységek és teljesítmények korát éljük. Az időtől mintha széles körben elvették volna minőségi dimenzióját.

A városi ember életéből lényegében eltűnt az a természetes ritmus, amelyet korábban az évszakok, a nappal és az éjszaka váltakozása jelentett. Korábbi korszakokkal ellentétben télen sem rövidebbek a munkanapok, gyakoriak a több műszakos állások,

---

¹⁵ Karl Rahner idézi Schmitz: *Religionspsychologie*. Göttingen–Bern–Toronto–Seattle, 1992, Hogrefe, Verlag für Psychologie, 523.

a szinte mindenütt jelen lévő elektromos áram pedig éjszaka is tetszőleges ideig való fennlétet tesz lehetővé.¹⁶

Hasonlóképpen: a fogyasztói világnak az örökkévalóság teljességét sugalló áruházaiban tulajdonképpen nincsenek többé idényhez kötődő termékek. Bármilyen szinten bármikor megvásárolható. Ez az állandóság azonban – úgy tűnik – inkább az elszürkülés veszélyével fenyeget, mintsem a teljesség élményét állandósítaná.

Az ember értékének megítélése napjainkban sok szempontból a hasznosságától függ, ezért a mai ember időbeosztásokat készít, optimális idő-menedzsmentre törekszik. A minőség tudatos időtöltés helyébe egy cselekedetekkel teljesen megtöltött időfolyam lép. Az ilyen módon megnövekedett fontosságú következményeként az idegesség, az időhiány okozta szorongás és frusztráció mindennapjaink részévé vált. Ebből egyenesen következik, hogy a munkahely esetleges elvesztésével az érintetteken elhatalmasodik az értéktelenség tudat. Hatalmas tömegek számára a munkanélküliség, az órák, a napok unalmas, végeláthatatlan sorának lélekpróbáló hordozása jut sorsul. Innen pedig szinte már önmagától adódik, hogy valamire menekülni kell az elviselhetlenné sekélyesedett idő fojtogatásából.

5. Az idő megszentelése, az ünnepek

Az idő gyorsuló előrerohanását a keresztény élményvilágban a rendszeres imádság fékezi, mely keretek közé tereli a sebesen elillanó időt. Az időélményt strukturáló imarendet a teremtménynek a teremtő és megváltó Istennek való hálaadás valláséleti kötelezettsége alapozza meg. (Abban az elkötelezettségben, mellyel a kereszténység évszázadok óta eszménynek tekinti a rendszeres imádságot, és annak megvalósítására törekszik és buzdít, felfedezhetünk egyfajta párhuzamot például a későbbi terápiás kereteknek a lélek regenerálódását elősegítő következetességével.)

---

¹⁶ Vö. a régi summások, napszamosok munkájának napi időbeosztásával: „látástól vakulásig”, azaz napkeltétől napnyugtáig.

A különböző imádságok szövegei kötődnek az egyes napszakokhoz, amint ez a már gyerekkortól kezdve gyakorlattá váló reggeli és esti ima, valamint a harangszóra imádkozott Úrangyala-imádságok esetében látszik.

Az első századokban a keresztény közösségek még közösen imádkozták, de a múlt századra a katolikus egyházban klerikális privilégiummá degradálódott a zsolozsma imádsága, a *Liturgia horarum*, amelynek rendszeres végzése a nap különböző óráit hivatott megszentelni. Az egyes imaórákban a napszaknak és az év időszakának megfelelő himnuszok és előversek váltakoznak a zsoltárokkal. Az adott időszakra vagy ünnepre jellemző saját szövegrészek mindig új módon aktualizálják a zsoltárokat, ezeket az ősi imákat, melyek alapvető emberi tapasztalatokat, érzéseket, élethelyzeteket fogalmazznak meg.

A liturgikus élet a vallását gyakorló keresztény ember életében nemcsak a nap, de a hét és az egész év vonatkozásában is fenntartja a szakrális ritmusok biztonságát és értelmet adó, a természetes ritmusokra alapozott vonatkoztatási rendszerét. Az időfolyamon belül minőségi időket jelöl ki és kerít körbe, melyek Isten közelébe helyezik, és ott tartják az élet hétköznapi szinterein küzdő-törődő hívőt.¹⁷

Az Úr napja, a vasárnap az életfenntartó időtöltés elkülönített napja, melyen a keresztények kizárólag a testi-lelki erők újrateremtéséhez szükséges legfontosabb tevékenységeket végzik.¹⁸ Az Úr napja így tehát a közösségben végzett hálaadás, az eucharisztia, valamint a családi-baráti kapcsolatokra való figyelem és a kikapcsolódás, a pihenés napja.

Az ember akkor képes teljes, egész életre, ha személyes érlelődése folyamán válaszokat talál létezése alapvető viszonyaira: a keletkezés, a nemi meghatározottság, a bűn, az idő, a meghalás, önnön nagysága és tehetetlensége alapkérdéseire. A

---

¹⁷ A tudatosan végigélt liturgikus év, a szent időszakok során feltáruhat előttünk a minőségi idő. Vö. Kreppold, G.: Die Sinngestalt des Kirchenjahres. In: Baumgartner, Isidor (Hrsg.): *Handbuch der Pastoralpsychologie*. Regensburg, 1990, Verlag Friedrich Pustet, 582–583.

¹⁸ A hét első napja, az a nap, amelyen a tanítványok találkoztak a Feltámadottal, a keresztény liturgikus rendben Nagy Konstantin császár idejétől államilag elismerten is átvette a mind a pogányság, mind a zsidóság által tartott, Istennek szentelt szombati nap szerepét. Vö. A folytontartó ünnep: a vasárnap. In: Radó P.: *Az egyházi év*. Pannonhalma, 1998, Bencés Kiadó és Terjesztő Kft., 21–29; Adam, A.: Der Sonntag als Urfeier der Pascha-Mysteriums. In: *Das Kirchenjahr mitfeiern*. (5., unveränderte Auflage) Freiburg–Basel–Wien, 1989, Herder, 35–49.

katolikus liturgikus év során az Isten és az emberek közös történetének szimbolikus felidézése történik. A liturgia a résztvevőket a transzcendencia közelségébe emeli, emberlétünk témáit, képeit évről évre körüljárja, előhívja belőlünk, megszólítja azokat, és lehetővé teszi átdolgozásukat.

Az ünnep minőségi idő, a hétköznapi sorából kiugró, a hétköznapi kereteket feloldó „ellenidő”, amely közvetlen és mindig új módon köt össze a létezésünket fenntartó valósággal.¹⁹ A liturgikus ünneplés alakításánál fontos, hogy ennek segítségével a résztvevők otthagyhassák a hétköznapi időt, és a rítus által beléphessenek az ünnep más minőségű idejébe. Életük jelene így az ünnepektől alapesemény fényébe merülve új világosságot nyerhet, az ünneptől életalakító rezonanciákat kaphat.²⁰ A liturgia mentálhigiénés értéke ezen a mennyiségileg nem mérhető szinten mutatkozik meg igazán. (Ezt a történetet ugyanakkor feltétlenül elősegíti az időkeretek tartása: legyen kiszámítható az istentisztelet kezdési és befejezési időpontja.)

Minden ünnepi vagy hétközi időszaknak saját minősége van, amely a katolikus liturgia rendjében láthatóvá válik. A liturgikus év szimbólumainak sokféle olvasata létezik, az év és a szent időszakok során egy belső, spirituális út képei rajzolódnak ki. E szimbólumok ugyan évről évre, alkalomról alkalomra ugyanazok lehetnek, mégis, százszor ismételt rítusokkal ünnepeink mindig másként találnak, érintenek meg bennünket. A liturgikus év szimbolikájának értelmezése többféle közelítésből lehetséges, de ezek részletezése túlnő írásunk keretein.²¹

6. Az átmenet rítusai

---

¹⁹ Lásd még Van der Leeuw: Ünnepek. In: i. m., 338–342.

²⁰ Az úgynevezett misztériumteológia úgy fogalmaz, hogy az egyházi év minden ünnepe tulajdonképpen a megváltás öseseményének, a húsvéti misztériumnak az aktualizálása. Ez azt jelenti, hogy az egyházi év minden liturgikus ünneplésének az a célja, hogy összekössön bennünket a kegyelemmel, a megszabadítás isteni erőforrásával. Vö. Sacrosanctum Concilium (SC) 2., 6; továbbá: Adam, A.: Das Pascha-Mysterium Christi als Herzmitte des Kirchenjahres. In: i. m., 24–27.

²¹ Kreppold, G. i. m., 583–587; Kaspar, P. P.: *Geheiligte Zeiten, Zeichen und Symbole im Jahreskreis*. (2. Auflage) Innsbruck, 1999, Tyrolia Verlag.

Életünk hétköznapi élményei közé tartozik egyfajta kiegyenlítődéstapasztalat. A pozitív fázisokat negatívok követik, fájdalomra enyhülés és öröm jön, a meghalást születés követi, az egyik időszak elmúltával kezdetét veszi egy következő. Az élet fontosabb ciklusváltásait az ember az *átmenet rítusaival* kíséri, melyeknek az a feladatuk, hogy az előző szakasz hibáitól, fogyatékoságaitól megszabadítsanak, és így biztosítsák azt, hogy az elkövetkező idő teljesebb és sikeresebb legyen.

Jelenlegi katolikus lelkipásztori gyakorlatunk szerint a keresztség, a bérmálás, a házasságkötés, az egyházi rend, valamint a végső nyugalomra kísérés, a temetés szertartásai tartoznak a keresztény közösség ilyen, életfordulókhöz kötődő átmeneti rítusai közé.²² Az egyes szertartások részletes elemzésére ezúttal nem vállalkozunk, írásunk keretei csupán néhány fontos mozzanat felvázolását teszik lehetővé.

Bár a *keresztelésre való felkészítés* szoros értelemben nem tekinthető a liturgikus cselekmény részének, mégis, annak előkészítése a legközvetlenebbül kötődik a szertartáshoz, és a lelki egészség gondozása szempontjából kiemelkedő jelentőségű alkalom.²³ Emiatt nem szerencsés, ha pusztán egy rövid hittani oktatásra korlátozódik. A fiatal szülők lelkigondozása szempontjából fontos segítség például a gyermek születésével előállt új helyzet esetleges nehézségeinek és lehetőségeinek közös átgondolása.²⁴ Ezek között megemlítendő a feleség-férj szerepből az anya-apa új szerepébe való átmenetelre vonatkozó reflexió segítése, a terhességgel és gyermekággal járó természetes pszichikai jelenségek, valamint a nagyszülő-unoka kapcsolat szabályozásáról szóló kérdések érintése. Ez utóbbi elsősorban azért fontos, hogy a nagyszülőknek az unoka körüli segítségnyújtásával együtt is megmaradjon a fiatal család autonómiája.

Már a lelkipásztorral a felkészítés során esetleg kialakuló lelkigondozói kapcsolat is megjelenítheti a keresztelés teológiájának egy fontos elemét, nevezetesen azt, hogy a

---

²² Bár egyfajta értelemben a gyónás is átmeneti rítusnak tekinthető, mi jelen esetben csak az egyszeri életeseményhez kapcsolódó rítusokat vizsgáljuk.

²³ Baumgartner, I. szimbólumértelmezés fontos irányelveiben leírja, hogy a szimbólumok (itt a keresztelés szertartása) kommunikatív cselekedetek. Baumgartner, I.: *Pásztorálpszichológia*. Budapest, 2003, Párbeszéd (Dialogus) Alapítvány–Simmelweis Egyetem TF–Híd Alapítvány, 593.

²⁴ Vö. Hézszer G.: *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve*. Budapest, 1995, Kálvin Kiadó, 305–306.

kereszteles kivesz a bünbeesés miatt fenyegetővé vált világ eleve adott összefüggéseiből, és egy gyógyuló-gyógyult-gyógyító közösség, az egyház új összefüggésébe állít. A kereszteles történését erősíti a névadás, melynek során a gyermeket egy szent segítő oltalma alá helyezik. A keresztelesi oktatás során érdemes rávilágítani arra, hogy a szülők által gyermeküknek adott névnek milyen jelentései vannak. Ajánlatos egy kicsit elidőzni a védőszent személyénél, aki a gyermek számára jóindulatúan jelen lévő segítő hatalom és példakép is egyben. A szent történelmi alakja mellett mindenképpen hasznos lehet a róla kialakult legendák szimbolikus üzenetének közös megértése.

A keresztség közösségi vonatkozásai miatt kívánatos lenne, hogy a keresztelesi szertartás a plébániai közösség többi tagjainak részvételével történjék,²⁵ ami a szülőkben is elmélyítheti saját megkereszteltségükből adódó identitásukat, megerősítve az egyházközségükhöz tartozás tudatát. Olyan plébániákon, ahol ezt a gyakorlatot sikerült bevezetni, nemcsak a keresztelest kérő család, de az ünnepi szertartáson részt vevő hittanos gyerekek számára is maradandó élmény, amikor kicsi keresztet rajzolhatnak a baba homlokára, hiszen ez az összetartozás, a szociális érzés, a másokért való felelősségtudat élményszerű rituális megjelenítése.

Egyes szerzők szerint a szimbolikus-gyógyító keresztelesi liturgia a szülőknek a gyermekkel kapcsolatos ambivalens őstapasztalatait érinti, velük és a gyermekkel kapcsolatban gyógyító hatást fejt ki.²⁶ A keresztelesi szertartás fontos funkciója ezenfelül annak tudatosítása, hogy a kisgyermek nem a szülők kizárólagos tulajdona, hanem Istené.

A *bérmálás* sok helyen még hagyományosan az általános iskola befejezésének életkorához kötődik, ami fejlődéslélektani szempontból a prepubertás identitáskereső időszakának felel meg.

---

²⁵ Ezt a keresztelest szabályozó egyházi rendelkezések is ajánlják. Lásd A gyermekkeresztelés tudnivalói 9. In: *Ordo Baptismi Parvulorum. A gyermekkeresztelés szertartása* (kézirat). Budapest, 1973.

²⁶ A szimbólumtól a pasztorációig – terápiás diakónia a kereszteles példáján. In Baumgartner, I.: *Pasztorálpszichológia*, 623–639. Lásd még a perinatális pszichológia tapasztalatait. Születés előtt: félelmek, büntudat, örömteli várákozás, a gyermek ajándék; születés után: sokk, frusztráció; a születés ambivalens, kritikus életesemény. Baumgartner, I. i. m., 624–625.

Erős és öntudatos plébániai közösség híján, túl korai, esetleg felkészületlen ünneplés esetén a bérmálás sem képes megvalósítani a hívő felnőtté avatás fontos átmeneti rítusát, noha a lelkipásztori teológia régóta nevezi a bérmálást a keresztény nagykorúság szentségének.

Nagyvárosi közösségekben egyre inkább kitolódik a bérmálás kora, és az ahhoz vezető úton egyre nagyobb szerepet kapnak a plébániai közösséghez tartozó ifjúsági csoportok, hiszen ezekben az években a spontán jó viselkedésminták kialakulásában a korosztályi csoport sokkal fontosabb szerepet tölt be, mint a felnőttek közössége. A bérmászülő személye erőteljes segítség lehet abban, hogy a bérmálást felvevő fiatal a Lélek erejében megerősödjön keresztény női vagy férfi identitásában.

A házasságkötés és a papszentelés eredetileg a felnőtt élethivatás elkezdésének átmeneti szertartása. Az élethivatásra való felkészítésnek ideális esetben a folyamatos, értékorientált ifjúsági munka során kell történnie, a templomi házasságkötés, illetve a papszentelés liturgiája egyfelől ennek a folyamatnak tulajdonképpen az ünnepélyes lezárását jelenti.

Elsősorban az egyházi közösségtől fokozatosan távolabb kerülő fiataloknál mára egyre általánosabb jelenség, hogy az átmeneti rítusok liturgikus ünneplése számukra nem az új szerepek átvételét jelzi, hanem egy már folyamatban lévő „szerepjáték” megerősítését támogatja.

A jegyesoktatások során a fiatalokkal *mint párral* kell foglalkoznunk, hogy elősegítsük a régi identitásukból, eddigi közösségükből egy újba történő átvezetést, hiszen a házasságkötéssel kiszakadnak majd szülői-családi közösségeikből, és a házaspárok csoportjába kerülnek át.²⁷

A házasságkötés liturgiája során Isten és a jelen lévő közösség színe előtt lesz nyilvánvalóvá a jegyespár társadalmi státuszának a házasságkötéssel való

---

²⁷ A szertartás szimbolikája szépen körülrajzolja az átmenetet: a jegyeseket bevonuláskor valamely rokon kíséri, és a szertartás végén már házaspárként egymásba karolnak. Lásd még Hézsér G.: i. m., 302–305.: A felkészítés során segíteni kell a fiatalok szüleit is, hiszen gyermekük elmenetelével újra „csak” házaspárrá lesznek. Ha ezt sikerül jól megvalósítani, a szülők és a fiatalok a hasonló életfeladat által egyenrangúvá válnak, és mint házaspárok cserélhetik ki tapasztalataikat.

megváltozása. A barátok és a társadalmilag fontos nyilvánosság jelenléte megerősítően, támogatóan hathat a házassági kötelekre.

A templomi esküvő szertartása tudatosítja a jegyesekben, hogy hitelesen megélt házastársi szeretetük Jézus Krisztusnak egyháza iránti szeretetét jeleníti meg a világban. Ez a tudat egy hívő ember számára a házasság kapcsolatnak külön méltóságot ad, aminek elevenen tartott tudata kritikus élethelyzetekben jelentős erőforrás lehet.

A házassági elköteleződéshez hasonlóan a papi hivatás választása is egyre gyakrabban kitolódik a későbbi évekre. A papszentelésre a szemináriumban eltöltött hagyományos, átfogó nevelési folyamat végén a püspök általi kiválasztás alapján kerül sor.

A *papszentelés szertartásának* elemei, a teljes leborulás, amely alatt Isten szentjeinek imádságát kérik a szentelendőkre, a püspök és a papi kollégium részéről történő kézrátétel, az engedelmisségi fogadalom, valamint az olajjal való megkenés olyan valóságokat fejeznek ki a szimbólumok nyelvén, mint az égi és a földi egyház szolidáris egysége, az egyház hierarchikus közösségébe az apostoli megbízatás lefoglaló és erőközlő gesztusa által történő újszerű betagozódás.

A *temetés szertartásával* kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy rengeteg ehhez kapcsolódó, a gyász munka szempontjából fontos, korábban gyakorolt szokás a városi kultúrában sajnos elmaradt.²⁸ Ezzel együtt talán még leginkább ez a szertartás tölti be azt a feladatát, hogy az előző állapotból az újba történő átmenet folyamatát rituálisan kísérelje és körülrajzolja. Az élők világából a holtakéba történő rituális kikísérés, a megszentelt test ünnepélyes visszaadása a földnek, amelyből vétetett, látható és ismert kereteket ad a gyászfolyamat sokkos és társadalmilag kontrollált fázisának lezárására.²⁹ Lelkipásztori szempontból a szertartás először teret enged a hozzátartozók veszteségélménnyel kapcsolatban feltörő érzelmeinek, és egyben bekeretezi azokat, a bizalmat sugalló szentírási üzenetekkel is megnyitva az utat a megnyugvás felé.

---

²⁸ Vö. például Kunt Ernő: *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Budapest, Gondolat, 1987.

²⁹ Vö. Hézszer G. i. m., 238–245.

A megengedő és kontrollfunkció mellett a temetési liturgia jelentős támogató szerepet tölt be, amely az érzelmek összezavarodottságának állapotában a hozzátartozók számára a rítus hagyományos rendjén keresztül válik érzékelhetővé. A rokonság és a barátok jelenléte az izolációtól való félelem csökkentését segítheti elő a gyászolóknak.

A szertartás jól ismert szövegei a gyászolók fájdalmát kitágítják a halál mindenkire elkövetkező egyetemessége felé. Eszkatológiai dimenziójával pedig a szertartás a meghalás eseményét végső soron az Isten kezébe helyezi: az egyéni fájdalomtól a minden ember közös sorsát és közös reményét kifejező tágassáig nyitja meg a horizontot. Ily módon egyrészt segítséget nyújt az érzelmi tehermentesítésben, másrészt a közös sorsunkban való szolidaritás érzését közvetíti.

Az anyag

A liturgia a természet, a teremtés elemeit használja, érzékeinkkel felfogható: látható, érezhető, érinthető, szétosztható, megehető elemeket, amelyekből a rítus végzése során *részt vehetünk*. A zörejek, a hangzások, valamint a színek és formák ugyancsak az érzéki észlelés területéhez tartoznak. Tágabb értelemben pedig a kultikus terek kulturálisan alakított berendezési tárgyai, liturgikus eszközei, anyagai, valamint a műalkotások is ide számítandók.

1. Természetes, tárgyszerű elemek a katolikus liturgiában

A katolikus liturgiában használt természetes elemek, a kenyér, a bor, a víz, az olaj, a tűz, a fény, a tömjén, a só, a hamu és egyéb elemek különféle szinteken – így az általános emberség, a vallástörténeti, illetve a szorosán vett keresztény hagyomány egymásra épülő szintjein – jelentések hihetetlen gazdagságát hordozzák.³⁰

---

³⁰ Vö. Berger, R.: Realien allgemein., Die einzelnen Naturelemente. In: *Gottesdienst der Kirche Handbuch, Teil 3, Gestalt des Gottesdienstes*. 1990, 252–283.

A modern kultúra embere elszakadt a természetes anyagoktól, és mindent hasznossági szempontból értékelő hozzáállása miatt nálunk, nyugaton az anyagok és tárgyak iránt egyfajta tiszteletlenség mutatkozik. Ahogyan az anyagok egyre nagyobb mértékben művivé, a használati tárgyak pedig nemritkán egyre kommerszebbé, értéktelenebbé válnak, szinte minden helyettesíthetővé, egyszer használatossá, eldobhatóvá lesz. Ha az ember tárgyaival együtt kiesik az őt eredendően körülvevő természeti környezetből, és egyre inkább egy manipulált, művi világ részévé válik, akkor a dolgok értéktelenségének tudatával együtt saját értékének tudata is sérül.

Amennyiben az istentisztelet képes a résztvevők minden érzékét bevonni a liturgikus eseménybe, érzékelésünknek a hétköznapi életben tapasztalható elsivárosodását ellensúlyozhatja. Az a méltóság, ahogy a liturgiában bánunk a dolgokkal, a résztvevőket lecsöndesedésre, meditatív átértékelésre segítheti.

Azonban meg kell jegyeznünk, hogy a liturgiavégzés általános gyakorlatában sajnos kevés figyelem fordul az anyagok valódiságának szempontjára. Istentiszteleteinken használt anyagaink sokszor redukáltak, különböző okokból „profán társaiktól” megkülönböztetettek, amint az például az eucharisztia kenyerénél megfigyelhető.³¹ A természetes anyagok félnk vagy igénytelen használata elhalványítja, elfedi azok jelszerűségét, és ennek következtében gyöngíti a szimbolikus kommunikáció egészének erejét.

2. A természetes anyagok mint jelentéshordozók

A liturgikus ünneplés során az anyagok az istentisztelet személyes találkozásterébe emelve a Teremtő és teremtménye, illetve a teremtmények egymás közötti személyes kommunikációjának eszközeivé válnak. A hitelesen végzett liturgiában használt

---

³¹ Az évszázadok során a misében használt kovásztalan kenyér egyre inkább veszített kenyérszerűségéből. Az eucharisztiahoz használt ostyában hovatovább alig ismerhető fel már a mindennapi kenyérünk, „a föld termése és az emberi munka gyümölcse”. További problémát jelent az előre méretre vágott ostyák használatának gyakorlata, ami pedig az egy kenyér megtörésének szimbolikáját veszélyezteti.

anyagok ezért nem pusztán külsőségek, hanem a rejtetten jelen lévő isteni valóság kinyilvánítói.

A különböző természeti elemek más és más nyelveken szólítják meg a résztvevőket, akik az érzéki észlelés útján keresztül tapasztalják meg a világot. Az akusztikus és a vizuális vagy optikai nyelvezet mellett alkalmanként az olfaktorikus, a gusztatorikus és a haptikus nyelvezet (azaz a szaglás, az ízlelés és a tapintás területe) is helyet kap.

A terményekért való hálaadás a nyárvégi időszak ünnepe. Ennek során a szakrális térben helyezük el és megáldjuk a hétköznapi életünket fenntartó terményeket, hálát mondva értük Istennek. Az őstermelők, a háziasszonyok, a családapák és a gyermekek mélyen meghatódva szemlélik a gyümölcsök és más termények e szokatlan összefüggésbe helyezett bőségsztalát. A föld terményeit, hétköznapi életük szerves tartozékait a hívők Isten oltára előtt, sőt az oltárra helyezve láthatják. Ezzel egy kicsit ők maguk is – egész életükkel együtt – odakerülnek.

A liturgiában a teremtett világ elemeinek különféle módon érzékelhető jelenléte a résztvevőket érzékenyvé teheti arra, hogy a dolgok valamely kommunikációs folyamaton belül nem anyagszerű tartalmak és jelentések hordozóivá válhatnak. A kenyér és a bor az eucharisztikus ünneplés folyamán reálszimbólummá válva jelzi és közli alapítójának, az Istenfiú Krisztusnak a jelenlétét. Az eucharishtiában részesítő falat (és korty) a teljes emberi életet tápláló valóság: a test-szellem-lélek ember el nem múló életre rendelt egységes valóságának ad új erőt.

Az érzékileg észlelhető természeti elemek csak a strukturálás által nyerik el kommunikatív, jelszerű minőségüket, és válnak jelentéshordozóvá. Ez viszont már a kulturális alakítás és értelemadás területeihez tartozik.

A test

1. A test mint jel: a gyülekezet

Az ember, aki nemcsak szemben áll a teremtéssel és elemeivel, hanem annak önmaga is része, testi valóságában is az istentisztelet teremtményi dimenziójához tartozik. Nemcsak szubjektum tehát, hanem kifejezése, közvetítő eszköze is annak a kicserélődésnek, amely a liturgia szimbolikus és ábrázoló, kommunikatív eseményében végbemegy. Nemcsak kommunikátor, hanem jelentést hordozó, jelentés, jel-értelem is egyben.³²

Már testi jelenlétének ténye is alakító, létrehozó tényezője az istentiszteletnek. Az összegyűlt közösség bizonyos értelemben kiindulási pont, médiuma annak, ami az istentiszteleten a részesítés-részvétel által történni fog. Pál apostol többek között ezt jelöli azzal a képpel, amelyben az egyházi közösséget Krisztus misztikus testének nevezi (Róm 12,4 skk; 1Kor 12,12 skk).³³ Amint pedig minden tagnak fontos szerepe van a test egészének működése szempontjából, a liturgikus gyülekezet segíthet mindenkinek saját helye megtalálásában.

A gyülekezet összetétele, illetve a liturgiát vezető személy meghatározó az ünneplés minősége szempontjából.³⁴ A gyülekezet és az ünneplés vezetője szemben állnak egymással, szimbolikusán megjelenítve a liturgikus történés transzcendens szinten is alapvetően dialogikus voltát.

2. Testnyelvek

Az ember teremtmény voltához tartozik, hogy a térben mozogni, tartását változtatni, testtagjait használni, táncolni, más személyeket és dolgokat megérinteni, hangot adni, énekelni és beszélni képes lény. Ennek során nem pusztán belső állapotainak és

---

³² Bieritz, K-H. i. m., 101.

³³ Nem véletlen, hogy a kereszténység nem az ókori pogány vallásokhoz hasonló szentélyeket épített: a keresztény szakrális épület a gyülekezet háza, melyet magyarul a nyelvújításig nem az ókorból ismert *templom*, hanem az *egyház* névvel illettek. Ebben az elnevezésben világosan látszik, milyen súlyt helyez a keresztény istentisztelet a gyülekezetre, a közösségre, mint az isteni kegyelem befogadó és hordozó közegére.

³⁴ Egy pusztán alkalmilag összeverődött gyülekezet, melyben az intimitás lehetősége különböző okok miatt nem áll fenn, vagy a vezető felkészületlensége nagyban gyöngítheti a liturgikus történés megragadó erejét. Általában: mindazok jelenléte, akik nem ismerik az istentiszteleti fikciós szerződés szabályait, illetve azokat nem respektálják, megzavarhatja, esetleg felboríthatja a liturgikus történés dinamikáját. Vö. még Wikström, O.: Az istentisztelet/mise valláslélektani értelmező kerete. In. uó: i. m., 239–240.

gondolatainak külső kifejezéséről, hanem önmagának testi mivolta médiumán keresztül történő megvalósításáról van szó.

Az ember minden látható, hallható, érezhető testi mozgása alapvetően beszédképes, még ha a verbális beszédnél strukturálisan eltérő módon is, és a kommunikáció médiumává, jelhordozóvá, illetve jel hordozta értelem közvetítőjévé válik. A ruházat és az ember által használt tárgyak *beszéde* ugyancsak a testnyelv része. Az öltözet egyszerre dísz, ékesség, védelem és szimbolikus tartalmak hordozója, a beöltözés szerepbe helyezi az embert.

A liturgikus esemény a játékhoz hasonlóan meghatározott szabályok szerint végbemenő eseménysorozat, amely jó lehetőséget ad saját testnyelvünk: a gesztusok, tartások közvetítette tartalmak tudatos átadására-átvételére egy olyan világban, ahol az emberek közötti kommunikációban igen alacsony szinten áll a nonverbális elemek tudatos használata.³⁵

Az ember testi mivoltához természetes módon hozzátartozik az evés és az ivás is, mint a táplálékfelvétel természetes formája. Az eucharisztia kenyere és bora természetes, univerzális szimbólumok, melyek azt jelzik, hogy mindenki másból, másokból él. A falat és a kورتy – a testi életet fenntartó – élelmiszerek. A test-lélek-szellem ember egy falat étellel a világ egy darabját testének részévé teszi, és ebből a testté tételből erőt, életet és jövőt nyer.

Tér, idő, test és anyag. A liturgikus ünneplés teremtményi dimenzióinak mindegyike a maga sajátos módján képes hozzájárulni az ember egészlegességéhez. Amennyiben megfelelő érzéssel és mértéktartással tekintetbe vesszük és használjuk istentiszteletünkben ennek a világnak az adottságait és dolgait, úgy a liturgia az ünneplőkben elmélyíti annak tudatát, hogy a világ nem egyszerűen szükségszerűségek és véletlenek által létrejött profán természeti környezet, hanem Isten teremtése, amely a benne élő emberrel egyetemben beteljesedésre hivatott.

Ebből a hitélményből táplálkozhat a keresztény embernek a teremtés egésze iránti felelőssége és szolgálata, amely saját élete kiteljesedésének útja is egyben.

Jelen tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával az MTA és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Liturgiatudományi Kutatócsoportjában folytatott munka keretében készült, és egyben részét képezte annak a munkának, melynek eredménye a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kara Mentálhigiénés Tanszékének Mentálhigiénés Szakirányú Továbbképzési Szakán a 2003. évben benyújtott záródolgozat volt.

---

³⁵A liturgiában használt testnyelv klasszikus leírása *Romano Guardini* magyar nyelven *Örökmécs. Az egyház szent jelei* címen megjelent művében. Budapest, 1983, Szent István Társulat; továbbá *Sequeira, A. R.*: Die Bewegung als liturgische Ausdrucksdimension. In: *Gottesdienst der Kirche, Handbuch, Teil 3*, 1990, 24–39.